

Миодраг Марковић¹

Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд

Бојан Миљковић
Чудошворна икона у Византији
Београд, Византолошки институт САНУ, 2017

Добро је познато да се феномен чудотворних слика светих личности може пратити од раних времена хришћанске историје. Најстарији сачувани извори који о томе говоре потичу с краја 4. или почетка 5. столећа, а веровања Византинаца у натприродну моћ слика могу се поуздано пратити од друге половине 6. века. Мада је по схватању хришћанских богослова свака света слика сматрана чудотворном, тај епитет и својство су, пре свега, приписивани иконама чији су настанак, проналазак или вековно трајање били обележени чудима, односно иконама које су, по веровањима хришћана, биле заслужне за спасење или исцељење појединца, групе људи, па чак и шире заједнице. Захваљујући таквим обележјима најславније чудотворне иконе постале су врло рано важни државни и црквени симболи у Византији, својеврсни палацијуми, који дарују заштиту и покровитељство, како целом Царству тако и одређеном граду, селу и породици. Поједине од њих чуване су у царској палати, друге су ношене при војним походима, а многе чудотворне иконе имале су важну улогу у богослужењу Васељенске цркве, при чему су, поред осталог, утицале и на сакралну топографију византијских градова. Нису биле ретке цркве и капеле које су саграђене као светилишта у којима су се чувале славне чудотворне иконе, а многи храмови стекли су свој углед баш зато што су имали привилегију да у њима буде смештена нека слика с чудотворним својствима. У таквим случајевима дешавало се да чудотворна икона буде најважнији део и стожер унутрашњег украса храма. Када се, уз то, има у виду да знатан број сачуваних средњовековних икона, нарочито оне које представљају Христа, Богородицу и светитеље, јесу управо чудотворне иконе или њихове реплике, постаје јасно због чега феномен тих икона постаје све занимљивији савременој историји уметности. Изучавање исто-

---

¹ mmarkovic@vektor.net

рије, облика поштовања и прослављања чудотворних икона, као и писаних и иконографских izvora о њима, ствара могућност да се многа дела прецизније датирају, да се повежу са одређеним уметничким центрима и регионима, или да се пронађе кључ за разумевање необичне иконографије, а понекад и уметничког решења одређене свете слике. Наведене могућности неретко су и до сада биле коришћене у специјалним византолошким студијама. Штавише, у таквим студијама разматрана су и многа питања теоријског и методолошког карактера, што је створило могућности за нов поглед на цео низ проблема историје византијске уметности, али и за боље схватање духовног развоја православног света уопште. Па ипак, многа питања која проистичу из проучавања чудотворних икона нису била до краја расветљена, а поједини покушаји да се одређени проблеми реше, остали су без чврсте аргументације или јасне формулације. Међутим, књига др Бојана Миљковића, коју данас представљамо, доноси веома значајан искорак. У њој је детаљније него икада раније у науци проучена предисторија појаве чудотворних икона, односно њене типолошке везе са одговарајућим античким појавама, темељније су истражени сви облици поштовања светих слика које су сматране чудотворним, пажљивије су анализирани и међусобно упоређени сачувани оригинали и њихове позније реплике, а релевантни писани izvori изнова су проучени и искоришћени.

Предисторија феномена чудотворних икона и његов развој до иконоборства предмет су прве главе књиге. Она носи наслов *Αρχή – ἔρε Иконоборσῖβα* и подељена је на три поглавља. У њима се на језгровит начин говори о појму иконе у текстовима Светог писма, о облицима поштовања указиваног паганским божанствима, касније преузетим у хришћанству, о периоду верског синкретизма и мешању паганских и хришћанских култова у декорацијама ранохришћанских и рановизантијских цркава, о првим византијским сликама портативног карактера и почетку веровања у покровитељство светих посредством њихових сликаних ликова. Даље, говори се и о ранохришћанским коренима иконоборачких учења, почев од Климента Александријског, Оригена и Тертулијана, до Евсевија из Цезареје и Епифанија Кипарског, као и о њима супротстављеним учењима која се јављају током 6. и 7. века, а која оправдавају фигуралну уметност и поштовање икона. Посебно су истакнути списи Леонтија епископа Неапоља на Кипру, које, уз још неке izvore, Миљковић наводи као јасан показатељ да су у патристичкој литератури и пре иконоборства увелико била распрострањена веровања у натприродну моћ појединих икона.

До истог закључка аутор долази и на основу писаних izvora који су разматрани у другој глави књиге, насловљеној *Δόγμα*

а пре пада Цариграда под латинску власт. У тој епохи многи стари култови чудотворних икона настављају да живе, јављају се и са свим нове легенде о чудотворној снази светих слика, а понекад се дешавало да чудотворна својства чувених икона преузимају њихове реплике или друге сродне представе. При истраживању и старих и нових култова Миљковићу су драгоцен извор поново били стари описи византијске престонице и хагиографски текстови. Он их користи зналачки и на поуздан начин, прецизирајући понекад одређене нејасноће и непрецизности у њима или у њиховим тумачењима у научној литератури. Пуно поверење заслужују и његове анализе изгледа чудотворних икона, засноване на сачуваној иконографској грађи коју нуде нумизматика, сигилографија, као и дела средњовековног иконописа, живописа и скулптуре.

У опширном поглављу које носи наслов *Најпознатије цариградске иконе* пажња је посвећена оним светим сликама чије су поштовање, почев од 10. века, снажно подстицали византијски цареви и њихово најближе окружење. Тако су детаљно проучени сви аспекти култа славних престоничких икона Христа Антифонитиса, Богородице Влахернске, Христа Халкитиса, Богородице Агиосоритисе, Химевти, Одигитрије, Римске и Кириотисе. Следе подаци о чудотворним иконама разматране епохе (пре 1204), које су познате само на основу писаних извора, као и онима о чијем поштовању данас сведочи једино иконографска грађа (на пример, иконе Христа Филантропоса и Христа Евергетиса).

У наредна два дела истог поглавља Миљковић проучава култове чудотворних икона у епохи Палеолога, служећи се првенствено ходочасничким описима, најчешће руским, као и сачуваним ликовним представама. Поред престонице, у разматрања су укључена и нека друга подручја, попут Свете Горе, Трапезунта и Мореје. Затим је у последњим поглављима, посебно и с dobrим разлозима, указано на бројне поетске и топонимске епитете који се јављају на представама Богородице, Христа и појединих светитеља. Преглед епохе и развоја феномена чудотворних икона уопште завршен је указивањем на сведочанства историчара Критувула са Имброса и кипарског хроничара Леонтија Махере, која јасно показују да су Византинци веровали у чудесну моћ светих слика практично до задњег дана постојања Царства.

У последњем делу књиге названом *Επίλογος*, укратко су поновљени најважнији закључци који су проистекли из ауторове истраживачке студије.

На основу свега што је наведено, може се закључити да је др Бојан Миљковић написао врло вредну и занимљиву књигу, која доноси нове и значајне резултате у сваком сегменту истраживања разматране теме. Миљковић је своја проучавања засновао на сав-

Прикази

ременим методолошким начелима и на великом броју извора, како писаних тако и иконографских. Захваљујући томе успео је да веома детаљно расветли феномен чудотворне иконе у Византији и да постави сигурне основе за његово даље проучавање.

*Прихваћено за објављивање на сасианку
Уређивачкој одбора 05. 12. 2018.*